

Stane Gabrovec

POMEN GROBA S SESTAVLJENO ČELADO Z VAČ

V zgodnji zimi leta 1883 je bil na Vačah odkrit skeletni grob s sestavljeno čelado. Odkopali so ga domačini (v inventarni knjigi Naravoslovnega muzeja na Dunaju je naveden Grile) na zahodnem hrbtu pod Slemškom. Grob naj bi bil iz velike, nizke gomile, v kateri je bilo pokopanih očitno še več skeletnih grobov. Inventar groba je Szombathy pridobil za tedanji Dvorni muzej na Dunaju in nam o njem ohranil dosti izčrpno poročilo¹ z risbo, ki podaja le delno inventar groba.

Pomembnosti groba so se zavedali od vsega začetka. Tako mu je zaradi čelade posvetil veliko pozornost že F. v. Hochstetter.² F. Staré je jasno uvidel njegov pomen za kronologijo in ga je relativno kronološko pravilno uvrstil, čeprav še vedno v mladohalštatsko obdobje (Vače II a).³ Po nadrobni proučitvi čelad sestavljenega tipa,⁴ kot jo pozna vaška grobna celota, se je vaški grob dal prepričljivo uvrstiti že v sedmo stoletje pr. Kr., torej v starohalštatsko obdobje. Pri študiju tega groba se je običajno upoštevalo le risarsko objavljeno gradivo, zato je F. Staré upravičeno ponovno opozoril⁵ še na ostali del grobnega gradiva, ki ga F. v. Hochstetter sicer samo našteva, vendar toliko jasno, da lahko razpoznamo značaj in pomembnost najdb. Zaradi tega sem skušal v Naravoslovnem muzeju na Dunaju ugotoviti celotno grobno gradivo, kar se je skoraj v celoti tudi posrečilo.⁶ Neugotovljiva je ostala le »rdeča žara«, ker je bila celotna keramika inventarizirana brez podatkov in nimamo zanesljivih prijemov, da bi »rdečo žaro« ločili od ostale keramike, ki je bila inventarizirana skupaj z njo.

Danes ugotovljiva grobna celota obsega naslednje gradivo.

1. Bronasta čelada sestavljenega tipa. Nadroben opis glej pri Hochstetterju. Tab. 1 a-f. Inv. št. 7583.⁷

¹ F. v. Hochstetter, Die neuesten Gräberfunde von Watsch und St. Margarethen in Krain. Denkschriften d. math.-naturwiss. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. Wien. 47. 1883, 168. 183 fig. 14.

² Hochstetter l. c. 182 ss.

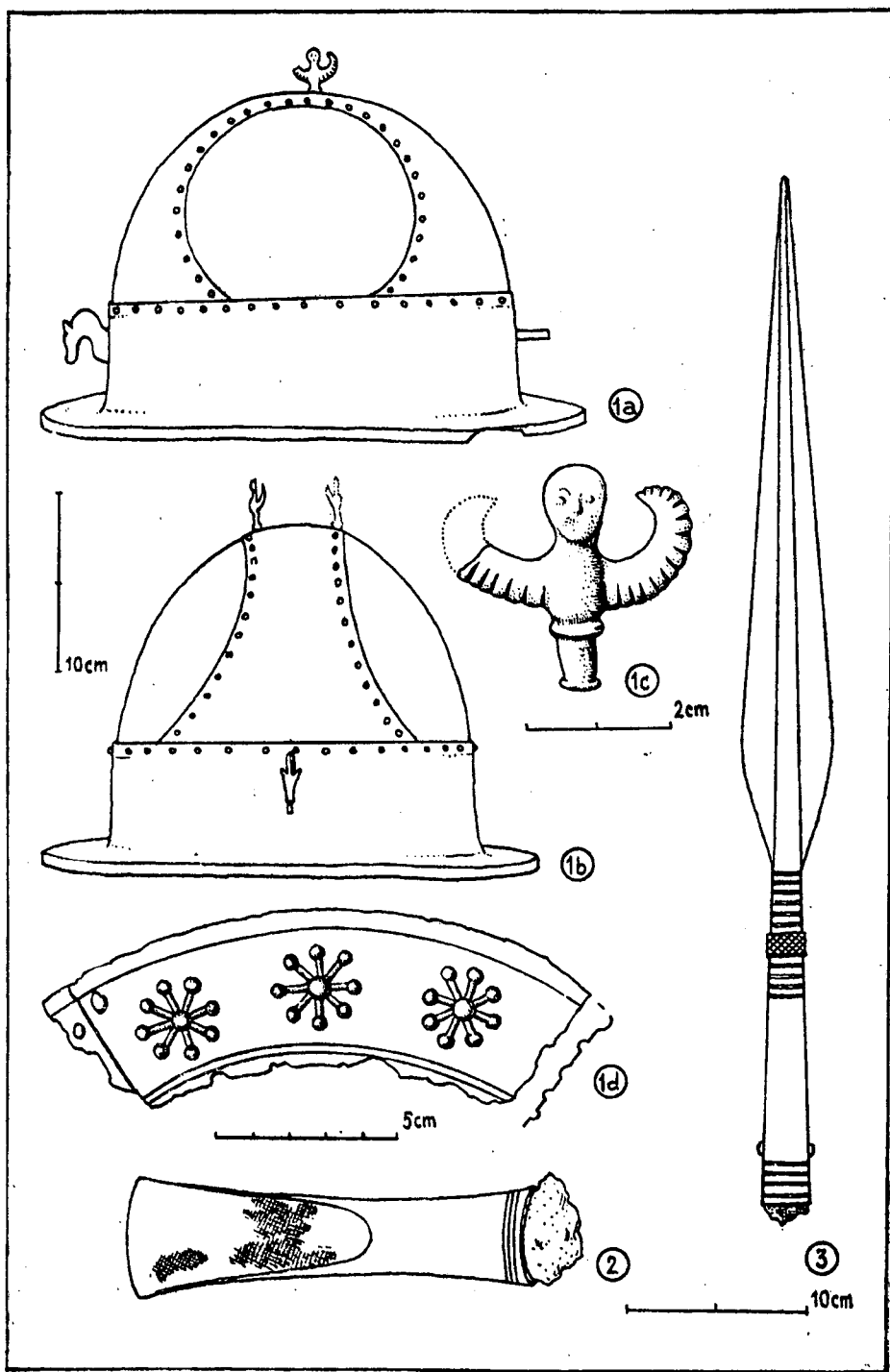
³ Prazgodovinske Vače (1954), 124 s.

⁴ S. Gabrovec, Situla 1, 1960, 37 ss.

⁵ Arh. vestnik (AV) 13—14, 1962-63, 402 s. Op. 78 a.

⁶ Docentu dr. K. Kromerju, ki mi je ljubeznivo dovolil pregled vaškega materiala v Naravoslovnem muzeju na Dunaju in dovolil objavo, se tudi na tem mestu najlepše zahvaljujem.

⁷ Inventarne številke se nanašajo na inventar Naravoslovnega muzeja na Dunaju.

Tab. 1. Vače — grob s sestavljeno čelado — Grab mit zusammengesetzter Kalotte. Po Hochstetterju

2. Železna sulica s pravokotno skovanim rebrom, d. 55 cm. Inv. št. 7585. Tab. 1, 3 (po Hochstetterju), tab. 2, 2 (naša nova risba).⁸

3. Železna tulasta sekira z majhnim ušescem in delno ohranjenim lesenim toporiščem. D. 19,5 cm. Inv. št. 7584. Tab. 1, 2 (po Hochstetterju) in tab. 2, 2 (naša nova risba).

4. Bronasta skodela iz tolčene pločevine, s širokim robom, okrašena z manjšimi iztolčenimi in večjimi utolčenimi pikami. Skodela je imela na enem koncu železen (?) ročaj, ki je pritrjen z bronastima zakovicama, ena je še ohranjena. Pr. 25 cm, v. 3,5 cm. Inv. št. 7600. Tab. 2, 8.

5. Štirje bronasti razdelivci za konjsko jermenje v obliki gumba z obročasto nogo, uliti, izdelani v predrti tehniki. Na obodu imajo štirikrat po tri zankice. Pr. 4,5 cm, v. 1 cm. Inv. št. 7612. Tab. 2, 3—6.

6. Ostanke železnih uzd. Inv. št. 7605. Tab. 2, 7.

Inventar groba ima prav ključno mesto za razumevanje kronoloških in kulturnozgodovinskih problemov slovenske halštatske kulture in je zato prav, da to na kratko prikažemo.

Čelado sestavljenega tipa smo že izčrpno obravnavali in je rezultat znan: kronološko sodi v sedmo stoletje, leta okoli 600 so čas njene najmlajše uporabe. Razširjena je pri nas in v Picenu, le delno tudi v severni Italiji. Nimamo vzroka, da bi dvomili v domače delavnice, ki naj bi jo izdelale, pobude za izdelavo pa niso popolnoma jasne: lahko bi mislili na domačo žarnogrobiščno tradicijo, pa tudi na Italijo. Eno je gotovo: ornament na čeladi, rozeta z bunčicami na paličastih krakih, je korintsko-etrusčanskega izvora. Po pravici smemo domnevati, da je prišel k nam iz Italije vse dotlej, dokler ne dobimo za suhozemsko pot preko Balkana ali preko vzhodne jadranske obale oprijemljivejših dokazov. V Grčiji in Italiji dobimo rozeto tega tipa predvsem na keramiki¹⁰, v severni Italiji¹¹ in jugovzhodnih Alpah¹² na kovinskih izdelkih. Vsekakor je ta ornament jasen glasnik stika prvih povezav slovenske halštatske kulture z grško-italskim svetom. V isto smer nas vodi tudi

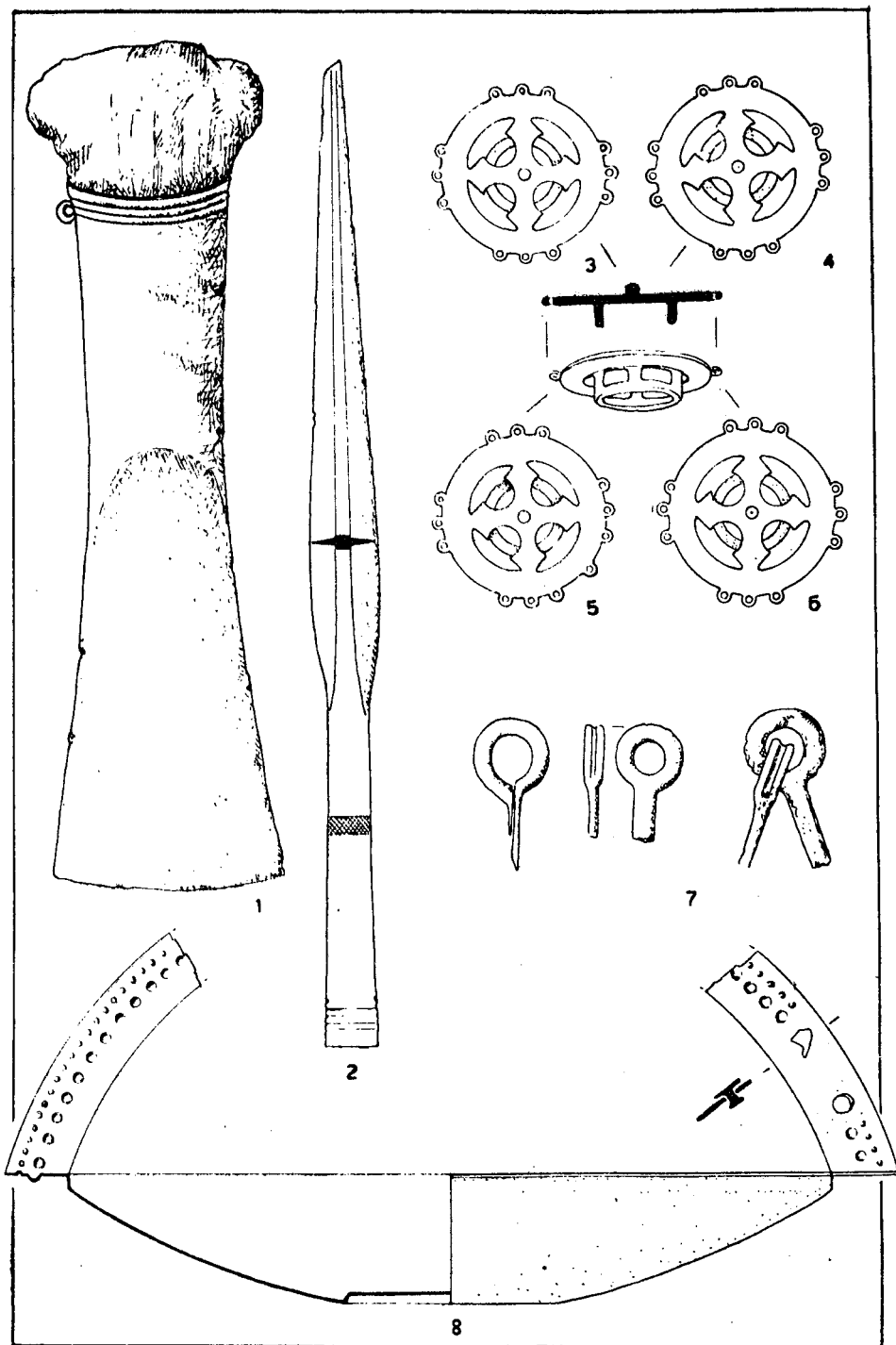
⁸ V naši risarski dokumentaciji prinašam na tab. 1 še enkrat gradivo, kot ga je objavil Hochstetter l. c. fig. 14. Na tab. 2 pa gradivo, ki na eni strani do sedaj v risbi še ni bilo objavljeno (tab. 2, 3—8), poleg tega pa še enkrat železno sulico in sekiro, ki ju objavlja že Hochstetter, ker naša risba delno popravljata Hochstetterjevo. Sulica oziroma sekira na tab. 1, 2—3 prinašata torej isti original kot tab. 2, 1—2.

⁹ Situla 1, 1960, 37 ss.

¹⁰ Prvi je na to opozoril O. H. Frey, *Germania* 40, 1962, 68 s. Za korintske in etrusčanske rozete cfr. H. G. G. Payne, *Protokorinthische Wasenmalerei* (1933) Taf. 11,2; 13,2; 14,1,2; 15, 19,1,3,4,6; 20,1—2. Payne, *Necrocorinthia* (1931) pl. 3,1,3; 4,4; 5,1,4; 8—11 i. dr.

¹¹ Motiv rozete na situli Benvenuti: Umetnost alpskih Ilirov in Venetov (1962) 79. Tab. 4. Lucke-Frey, *Die Situla in Providence* (Röm.-Germ. Forsch. 26, 1962) 62 ss. Abb. 8,17 a. Taf. 23. Motiv rozete na spodnjem delu krajcev sestavljene čelade pozna prav tako čelada iz groba 1 v Sesto Calende (ornament neobjavljen, za čelado glej Montelius, *Civ. prim.* pl. 62. Situla 1, 1960, sl. 13,4.

¹² Poleg našega primerka glej še Klein-Glein, W. Schmid, *PZ* 24, 1933, 219 ss, Abb. 18. 20. 23. Hallstatt grab 697, Kromer, *Gräberfeld von Hallstatt* (1939) Taf. 128.

Tab. 2. Vače — grob s sestavljeno čelado — Grab mit zusammengesetzter Kalotte. 1—2 železo — Eisen, ostalo bron — sonst Bronze. 1.3—8 = ½, 2 = ¼

analiza bronaste skodele (tab. 2, 8), ki jo sedaj prvič objavljamo. Tip posode je pred kratkim obdelal W. Dehn¹³ (po njem je tudi naša karta razprostranjenosti bronastih skodel tega tipa) in iz njegove študije moremo dobro razbrati položaj. Izhodišče je očitno etruščanska Italija, kjer jo dobimo v številnih primerkih (npr. Tomba Regolini Galassi¹⁴, Fabriano¹⁵). Iz tega izhodišča je izšla pobuda za kose, ki jih najdemo na halštatskem področju od zahoda (St. Saturnin-lès-Apt, Dep. Vaucluse; Vauvenargues, Dep. Bouches-du-Rhône),¹⁶ preko najdišč na severnem robu Alp (Hohmichele, Heuneburg; Wohlen, Kt. Aargau; Corminboeuf, Kt. Freiburg)¹⁷ do vzhoda (poleg našega primerka še Magdalenska gora).¹⁸ Bronaste skodele, ki smo jih našli med primerjalnim gradivom, se med seboj delno razlikujejo in skoraj gotovo ne gre za direkten import (razen morda v južno Francijo), ampak bolj za pobude, ki so jih prevzele domače delavnice. Italski izdelki so iz sedmega stol. pred Kr. (Tomba Regolini Galassi), ostali pa, kot sledi iz zanesljive analize W. Dehna, iz zgodnjega šestega stol. (Ha D 1) ali že tudi nekaj mlajši (Ha D 2). Naš novi primerek z Vač je v številu izvenitalskih očitno najstarejši.^{18a}

W. Dehn je v zvezi z našo bronasto skodelo opozoril na podoben tip skodele, katere široki rob pa ni ornamentiran z iztolčenimi pikami, ampak s prepletom (Strettweg, Vix, Serres v Hautes Alpes in Maillhae, Aude; na naši karti razprostranjenosti so označene s praznim krogom),¹⁹ ki potrjuje misel mediteranskega importa. Le da bi pri pre-

¹³ Fundber. aus Schwaben N. F. 17, 1965, 126 ss.

¹⁴ L. Pareti, La Tomba Regolini Galassi (1947) 238 ss. Nr. 210—214. Tav. 22; 385 Nr. 445. Tav. 59.

¹⁵ Mont. Ant. 35, 1933, 275 s. fig. 3.

¹⁶ Vse gradivo citirano v opombah 16—18 prinaša še enkrat W. Dehn, Fundber. aus Schwaben N. F. 17, 1965, 126 ss. A. Dumnoulin, Gallia 16, 1958, 197 ss. Fig. 2. F. Benoit, Gallia 20, 1962, 696 fig. 19.

¹⁷ Rück-Hundt, Der Hohmichele (Röm.-Ger. Forsch. 25, 1962) 91 Nr. 145 Taf. 8. Drack-Schib, Illustrierte Geschichte d. Schweiz 1 (1958) Taf. 11. W. Kümmig, BRGK 43/44, 1962/63 (1964) 51 s. W. Drack, Aeltere Eisenzeit der Schweiz, Westschweiz (Materialhefte z. Ur- und Frühgeschichte d. Schweiz 4, 1964) 14 ss. Taf. 4—5; Taf. B.

¹⁸ F. Stare, Zbornik fil. fak. 2, 1955, tab. 30, 3. AV 13—14, 1962-63, 401 s. Tab. 9, 5. Glede grobne celote glej C. Deschmann, MAG 14, 1884, 51 in AV 15—16, 1964-65, 131.

^{18a} Ko je bil sestavek že v tiskarni, me je prof. W. Dehn ljubeznivo opozoril še na en primerek bronaste skodele obravnavanega tipa iz Hradenina (Češka), grob 28: F. Dvořák, Památky arch. N. R. 6—8, 1956-58 (1959) 79 ss. Obr. 22, 17 (= F. Dvořák, Wagenrüber der älteren Eisenzeit in Böhmen. Praehistorica 1 [1958] 33 ss.). Posoda je ležala v bogatem knožjem grobu z bojnim vozom, ki sodi v starejše halštatsko obdobje (Ha C). Grob bi bil torej istočasen, ali pa celo nekaj starejši od vaškega. Ker je češki grob izrazit predstavniki halštatske kulture, zrasle neposredno iz žarnogrobišne tradicije, in ker v češkem prostoru v tem času komaj lahko računamo z italjskimi vplivi, se ob tem novem primerku znova zastavlja vprašanje, koliko vendarle ni tudi v tem tipu bronaste posode videti žarnogrobišni izvor, kot je to pokazal Merhart že za druge kovinske posode. Z novim primerkom, ki ni vnesen v karto, postaja torej italjski izvor obravnavane kovinske plitve skodele še odprt.

¹⁹ Fundber. aus Schwaben 17, 1965, 133 z nadaljnjo literaturo.

pletu tega tipa lahko mislili tudi na grško izhodišče. To misel je potrebno poudariti, ne samo zaradi utrditve teze mediteranskega izhodišča bronastih skodel vaškega tipa, ampak tudi zato, ker poznamo ornament te vrste tudi na fragmentih bronaste posode iz Ljubljane²⁰ in je bil njegov grški izvor v tuji literaturi že poudarjen.²¹

V popolnoma drugo smer nas vodi na novo objavljena konjska oprema (tab. 2, 3—6). Razdelivci za konjsko jermenje izdelani v predrti tehniki sodijo izrazito v sklop tako imenovane trako-kimerijske konjske opreme (na naši karti razprostranjenosti so najdišča označena s križcem²²). Naše najdišče je sedaj najzahodnejše, težišče najdb je na vzhodu. Podobno velja za železno uzdo (tab. 2, 7), le da je ohranjena fragmentarno in v tako neizrazitih fragmentih, da sama na sebi naših izvajani ne more podpreti. Da pa sodi v sklop uzd trako-kimerijskega tipa oz. tradicije, ne more biti dvoma.

Iz navedenega primerjalnega gradiva je tudi datacija jasna: čelada sestavljenega tipa, tipični ornament na njej, razdelivci za jermenje, bronasta skodela s širokim robom govore enotno in skladno za sedmo stoletja, torej starejše halštatsko obdobje (Ha C 2). Ta datacija je podprta s povezavami z dvema različnima kulturnima krogoma. Na eni strani z Italijo, na drugi z vzhodnimi halštatskimi provincami. V ornamentalnem motivu rozete z bunčicami na paličastih krakih imamo tudi dobro oporo za absolutno datacijo. Motiv je namreč zelo pogosten na protokorintski keramiki, dobimo ga še na prehodu iz protokorintske v korintsko, ne srečamo ga pa več v tej izvedbi na zgodnjekorintskih vazah, prišel je torej v matični deželi že pred koncem sedmega stol. iz rabe.²³

V grobni celoti z Vač se izredno poučno zrcali zgodovinska situacija sedmega stoletja v slovenski halštatski kulturi. To je čas prvega vzpona, prvega izoblikovanja plemenske aristokracije. Ekonomsko ima ta vzpon gotovo svoj vzrok v železarstvu. Železo se že v starejšem halštatskem obdobju v jugovzhodnih Alpah v velikem obsegu pridobiva in predeluje. V tem času se ustali bojna oprema, ki bo ostala tipična vse do konca halštatskega obdobja: bojna sekira, dve sulici (da imamo v našem primeru le eno, je čisto naključje), v višjem sloju tudi čelada ali morda še oklep in ščit. Ta sestav bojne opreme je sedaj izključna posebnost jugovzhodnoalpskega kroga, pri čemer mislim še posebej na dolensko skupino, kjer pride to v grobnem kultu še posebno izrazito do veljave.

²⁰ F. Stare, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (1954) tab. 84, 7—8. F. Stare, Zbornik fil. fak. 2, 1955, tab. 1.8.

²¹ G. Kossack, Südbayern während der Hallstattzeit (Röm.-Germ. Forsch. 24, 1959) 56.

²² G. Kossack, JbRGZM 1, 1953 (1954) 125. Karte 3. 160 B 2 (seznam najdišč, ki ga je treba sedaj dopolniti z literaturnimi podatki: Berciu-Comsa, Materiale si cercetari Arheologice 2, 1956, 324 s fig. 53,7; 54; 55; 56. (Balta Verde). D. Garašanin, Katalog metala (1954) 37 s. Tab. 25—27 (Rudovci). S. Gabrovec, AV 13—14, 1962-63, 297 s. Tab. 1 (Smarjeta). Primerjaj tudi Glasinac (Benac-Cović, Glasinac 2, 1937 tab. 6,7,10) in podobne, ki sodijo v skupino Glasinac IV b.

²³ O. H. Frey, Germania 40, 1962, 69. Glej še drugo literaturo v op. 10.

Veljak tedanjega časa je bil poleg tega vitez na konju, konjsko opremo je prevzel iz trako-kimerijskega kroga, v čemer je bolj ali manj povezan tudi z ostalimi halštatskimi skupinami srednje- in zahodnoevropskega kroga. Nekdanje žarnogrobiščno orožje, meč, je opustil, pri tem se razlikuje od omenjenega kroga. Prav tako so vidne razlike z vzhodnimi halštatskimi kulturami. Bojna oprava je na eni strani gotovo zunanji izraz, »uniforma« aristrokracije, na drugi pa gotovo tudi izraz tedanje bojne tehnike prebivalstva naših krajev in naše kulturne skupine. Ta je zrasla, kot dobro vidimo v našem primeru, iz domače žarnogrobiščne tradicije, bitni element (borbo na konju in lok, ki v našem grobu sicer ni zastopan) pa so prevzeli od stepskih ljudstev, tako imenovanih Trako-Kimerijcev in pozneje Skitov.

Kulturno pa se v tem času jugovzhodni alpski prostor odpre mediteranskemu svetu. Prvič srečamo sedaj ornamentalne motive grško-italskega kroga, zahtevnejša kovinska obrt se začne zgledovati po etruščanskih vzorcih, tako v ornamentu, kot delno, čeprav manj, tudi po samih oblikah. Enega takih primerov bi lahko videli tudi v bronasti skodeli tab. 2, 8. V slovenski halštatski kulturi jo dobimo le dvakrat, poleg našega primerka še na Magdalenski gori, kjer pa je že mlajša. O tem nam govori tako grobna celota — najdena je bila skupaj z vazo estenskega tipa — kakor tudi oblika, ki je bolj oddaljena od italskega prototipa. Vaška bronasta skodela pa stoji kronološko nenavadno blizu italskim primerkom in jo smemo upravičeno imeti za najstarejšega v krogu ostalih imitacij. Naj to pomeni, da je slovenska halštatska kultura prva, ki pride v stik z višjimi kulturami mediteranskega sveta in se jim prva odpre? Prva je tudi pripravljena, zmožna, za ta sprejem. Če se to opazovanje potrdi, bomo smeli videti dejansko neko prednost jugovzhodne alpske halštatske kulture nasproti ostalim. Jugovzhodni alpski prostor je prvi od ostalih prazgodovinskih kultur na robu Mediterana siopil z zgodovinskimi kulturami v plodni stik. To bi bilo važno zgodovinsko spoznanje.

Karta razprostranjenosti, ki jo prinašamo, nam plastično pokaže položaj slovenske halštatske kulture v poznem sedmem stoletju, na začetku njenega vzpona. Korenine njenega vzpona segajo v domačo tradicijo, v vzhodne stepске kulture in v Italijo. Na eni strani je zadnja prazgodovinska kulturna provinca na severovzhodu, ki je še ustvarjalno sprejela vplive italskih kultur in na drugi zadnja na zahodu južno od Alp, kjer je bila trako-kimerijska stepska bojna oprema sprejeta v tem sestavu.²⁴ Geokulturni in geopolitični položaj danes slovenskega ozemlja pride tako dobro do izraza.

²⁴ V posameznih kosih srečamo konjsko opremo trakokimerijskega izvora tudi neredko v Italiji. Cfr. Müller-Karpe, *Chronologie* (Röm.-Germ. Forsch. 22, 1959) Taf. 94 D; 102,5.12.13 (Este); 65,5.6; 67,11 (Bologna) in dr. Prav tako je sestavni del srednjeevropske in zahodnoevropske halštatske kulture, seveda v različnih kombinacijah kot v jugovzhodnih Alpah. Glej G. Kossack, *JbRGZM* 1, 1953 (1954) 111 ss. in njegove karte razprostranjenosti 2—4, ki to mejo jasno ponazarjajo.

Na drugi strani pa je naravnost presenetljiv širok evropski radij, s katerim je gradivo vaškega groba povezano, saj sega od izliva Rodana na zahodu in do spodnjega dela Donave na vzhodu. Istočasno ko si ustvari slovenska halštatska kultura močno lastno podobo, je hkrati najbolj odprta navzven, tako na vzhod kot na zahod. Kot da je s tem dan tudi usodni simbol za bodočo slovensko zgodovino, ki ima v jubilanu tako odličnega glasnika.

Zusammenfassung

DAS HELMGRAB VON VAČE UND SEINE BEDEUTUNG FÜR DEN SÜDOSTALPINEN KREIS

Das Grab mit Helm mit zusammengesetzter Kalotte von Vače war schon oft der Gegenstand der Diskussion (Anm. 1—5), jedoch ohne Heranziehung des ganzen Materials, das bis jetzt zeichnerisch nur teilweise wiedergegeben worden ist. Autor macht jetzt noch den unbekanntem Teil des Materials, das im Naturhistorischen Museum in Wien aufbewahrt ist, bekannt (Anm. 6). Das ist:

1. Flache Bronzeschüssel mit flach eingedelltem Boden und horizontal ausgelegtem Rand; der Rand trägt zwei umlaufende Perbuckelreihen, die eine von oben und die zweite von unten getrieben. Taf. 2.8.

2. Vier Ringfussknöpfe mit durchbrochen gearbeitetem Innenkreuz in Kleeblattform. Taf. 2.3—6.

3. Reste eiserner Trensen. Taf. 2.7.

Das übrige Material (Taf. 4) veröffentlichte schon F. v. Hochstetter (Anm. 1); die Eisenlanze und das Eisenbeil sind teilweise verbessert noch einmal zeichnerisch wiedergegeben (Taf. 2.1—2). »Eine rothe Urne«, die noch ins Grab gehörte (Anm. 1) ist heute nicht mehr zu eruiieren.

Das neu erschlossene Material erweitert in mancher Sicht die chronologische und kulturhistorische Stellung des Helmgrabes. Das Pferdegeschirr steht einwandfrei in der sogenannten thrakokimmerischen Tradition. Die Riemkreuzungen unserer Form haben ihre Entsprechungen nur im Osten (Anm. 22, s. Verbreitungskarte), sie sind althallstädtisch. In Gegensatz dazu ist das Ursprungsland der Bronzeschüssel im etruskischen Italien zu suchen, wie unlängst W. Dehn (Anm. 13) mit guten Gründen dargelegt hat. In dieselbe Richtung weist auch das Krepfenornament (Taf. 1.1 d), das in dieser Form nur auf die protokorinthische Punktrosette zurückgehen kann (Anm. 10—11).

Mit dem neu erschlossenem Material ist die schon gegebene (Anm. 4) althallstädtische Datierung (Ha C 2, Horizont der Panzergräber Stična—Novo mesto) des Helmgrabes von Vače nur erhärtet. Die Datierung ist durch griechisch-italische (der Helm mit zusammengesetzter Kalotte und die Punktrosette) wie durch Ostbeziehungen (das Pferdegeschirr der thrako-kimmerischen Tradition) gestützt. Auch der Beginn des Horizontes der Panzergräber von Typ Stična—Novo mesto ist damit mit grösserer Zuversicht mit der älteren Stufe (Ha C 2) nördlich von Alpen zu parallelisieren. Steht die Bronzeschüssel Taf. 2.8 damit in Widerspruch? Sie ist nämlich im westalpinen Hallstattkreis meistens junghallstädtisch (wie sonst auch das Stück von Magdalenska gora (Anm. 18), das typologisch etwas jünger zu sein scheint). Ein zeitlicher Vorrang ist im Fall der Vačeschüssel kaum zu leugnen. Damit ist auch ein Wink gegeben für die Beurteilung des übrigen Imports aus Italien in den südostalpinen Raum. Sicher ist mit keiner grossen Zeitspanne zwischen den italischen Prototypen und südostalpinen Importe bzw. Imitationen zu rechnen. In diesem Sinne darf man auch das Grab von Stična mit der tierver-

zierten Situla (Inv. Arch. Y 41), das eine Ölmöhre »vom Ende des 7. oder Beginn des 6. Jahrhunderts« (Jacobsthal) enthält, in die späte 7. Jahrhundert verweisen.

In der Kampftechnik ist der erste hallstättische Fürstenhorizont in Südostalpen ganz der Urnenfelderztradition und den Einflüssen der Steppenvölker verbunden, dagegen spiegelt das heimische Kunstgewerbe schon klar die mediterranen Einflüsse von Italien. Die verschiedenen Komponenten, die sich im ersten Fürstenhorizont zusammensetzen, spiegeln gut die geokulturelle und geopolitische Lage des südostalpinen Hallstattkreises.